

Syddavantar.

Af

Maria Collin.

Det var i Värmland, jag först fick göra bekantskap med syddavantar. De visades som prof på en gammal för provinsen karaktäristisk handaslöjd. På förfrågan hur de göras fick jag till svar: »De kallas för nålade vantar, och det är gamla gummor som gör dem; de syr dem på tummen, men de vill inte lära bort konsten». Trots detta kategoriska utlåtande hade det kanske ej varit omöjligt att finna en eller annan meddelsam nålande gumma, men hemresan var nära förestående och ett närmare inträngande i frågan fick tills vidare uppskjutas.

Det önskade tillfället härtill erbjöd sig vid textilutställningen i Uppsala 1915, där liknande vantar voro rikligt representerade. Här blef jag invigd i arbetssättet, som till en början förefaller tämligen invecklad och icke tycks likna något annat inhemskt arbete. Utställningskatalogen hade genomgående benämningen »sömvantar» omväxlande med »sömmade vantar», men muntligt hörde man sägas »påtrade» vantar.

Under vandringar i dalabygder har jag senare funnit tekniken tagen i bruk för andra föremål än vantar. I många gårdar förvarar husmodern ännu hushållets aflagda mjölksil (»siltapp»¹) fig. 2, 3, sydd af hemspunnet tagelgarn. Det uppgafs att detta garn vanligen bestod af kosvanstagel, stundom med tillsats af tagel från hästens man. — Huru väl de gångna generationerna visste att taga vara på allt tillgängligt textilt råmaterial!

¹ Benämningen siltapp var allmän i älfaldsbyarna. I katalogen för Dala Fornsal i Falun kallades en tagelsil från Linghed i Svärdsjö för siltoss el. siltoska.

I Dalarna syr man också ett slags sandallliknande tagelsockor (»skosucker»), fig. 4, som bäras mellan strumpan och skoplagget och ännu brukas i vinterkylan vid timmerafverkning i skogarna. En sådan fotbeklädnad lär vara mycket varm. Under den ovanligt

Fig. 1. Vantar från Elfdals hd, Värmland. Nord. M. 101, 220.

stränga vintern 1915—16 voro skosuckerna allmänt i bruk. Äfven i Jämtland har man tagelsilar, som länge användts i fäbodrar, och sockor (»tälningar») gjorda på samma sätt som i Dalarna. Jämtländskorna säga om detta arbete, att man »binder med nål».

Samma teknik som i Uppland förekom i Dalarna, fig. 5. Det i Värmland nämnda förfarandet att sy på tummen visade sig vara riktigt. Det är med tummen man afmäter storleken af hvarje ny slinga (på dalspråk »lyttja» = lycka, i Jämtland »yggla»), fig. 6, 9.

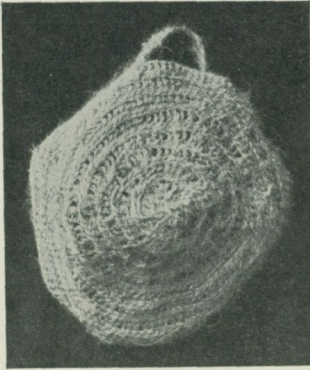

Fig. 2. Mjölksil.
Skattungbyn, Orsa, Dalarna.

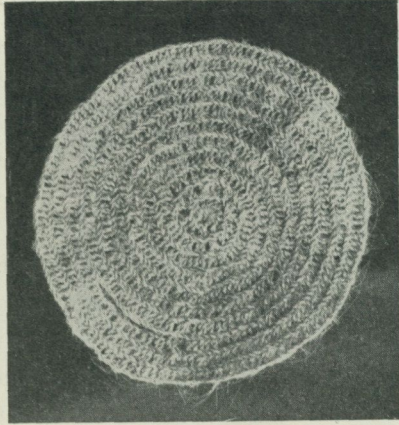

Fig. 3. Mjölksil.
Väster-Myckeläng, Älfdalen, Dalarna.

Nålen plägar vara af ben, stundom af trä eller metall och försvarligt stor. Om en i Näsets by, Ore, förvärfvad nål berättade gumman som öfverlämnade den, att den var »tagen ur svinskanken».

I »Svenska Folkdräkter» af P. G. Wistrand talas sid. 38 om vantar från Unnaryd i Västbo härad, Småland, s. k. skämplingvantar (af skämpling, en grof nål vanligen gjord af den smala benpipan hos svinet), sydda af getragg eller grof ull. Enligt erhållen muntlig uppgift från samma trakt äro sådana »syvantar» ännu i bruk och mycket omtyckta som varmare och mjukare än andra vantar.

Skall man nu sy en vante, så kan man börja antingen i spetsen eller från motsatta kanten; vanligast är nog att börja med spetsen. Vanten formas i resp. fall genom att taga ut eller in i rättan tid. Ett öppet sprund lämnas för tummen, och denna sys i till sist. Trådläget visas af fig. 5, 6 och utförandet af fig. 7, 9. Man syr hvarfvis åt höger. Börjar man i kanten som på

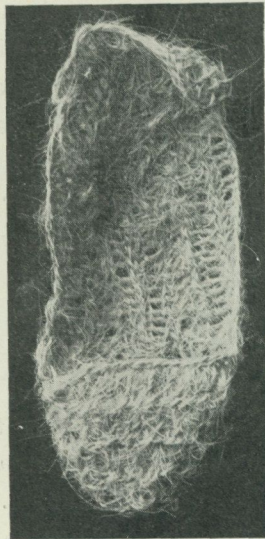

Fig. 4. Tagelsocka.
Näset, Älfdalen, Dalarna.
Nord. M. 128, 858.

fig. 5, får man lägga upp ett lämpligt antal maskor att utgöra underlag för första hvarfvet. Sedan man därefter format en slinga, fig. 9, att börja med, blir arbetets gång följande:

1. Medan slingan *a* får ligga kvar öfver tummen, fig. 9, stickes nålen uppifrån i närmaste öppning *b*, fig. 7, och kvarhålles där medan tummen drages ut och man med denna håller slingan *a* nedtryckt, fig. 7.

2. Nålen stickes underifrån i slingan *c*, fig. 7.

3. Nålen föres under slingan *d*, fig. 7.

4. Slingan *a* lägges under nålen, fig. 7, 8.

5. Tråden *e* lägges under nålen, fig. 8.

6. Tummen hålles i läge att mottaga nästa slinga, fig. 9, nålen föres igenom alla slingorna och tråden drages till.

Det var den nu beskrifna sömnaden jag först fick se. Senare fann jag en variant af tekniken, hvarpå silen, fig. 3, är ett godt exempel. Fig. 10 visar denna arbetsmetod, och som vi se är utförandet här något enklare. Denna sil är sydd af gethårsgarn.

Dessutom har jag från Hemslöjden i Östersund fått mottaga prof på vantsömnad af ett tredje slag, hvarom mera längre fram. Enligt uppgift heter det om en sådan vante, att den är »bunnen med nål el. nålbönnen»¹.

Föremål som dessa göra intryck af någonting synnerligen solidt och slitstarkt. Går en tråd sönder, så löper ej hela raden slingor fara att gå upp som t. ex. hos stickade saker. Vill man under arbetet gå tillbaka för att rätta ett fel, får man som vid annan sömnad lof att draga tråden igenom stygn för stygn. Vantarna sys glest af mjukt ullgarn och valkas efteråt, hvarigenom de bli mycket täta och luddiga. Vackrast äro väl de värmländska hvita vantarna, fig. 1. På sina trakter i Värmland äro männens vantar svarta, kvinnornas hvita. Äfven förekomma gråa vantar, och alla pläga vara prydda med grannt broderi, blombuketter och rankor i brokiga färger. Vissa olikheter i mönstren lära var betecknande för någon

¹ Jag ber här få framföra mitt tack till fröken Stanny von Engeström, Uppsala, fru Hansback Anna Persdotter, Näset, Älfdalen och fröken Agnes Ericson, Östersund, för deras värdefulla upplysningar.

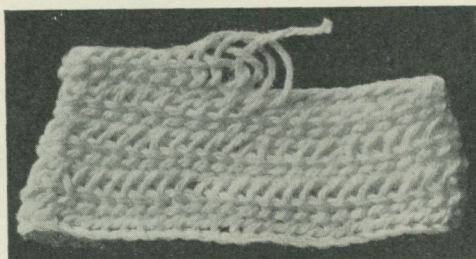

Fig. 5. Påbörjad vante.

Fig. 6.

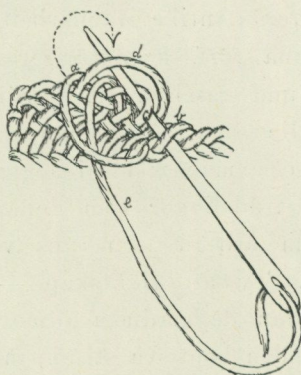

Fig. 7.

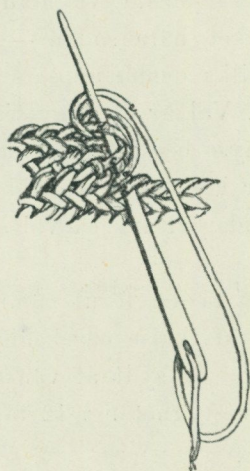

Fig. 8.

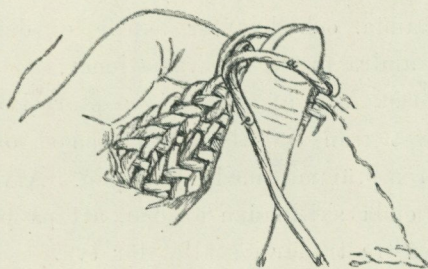

Fig. 9.

Fig. 6—9. Vantsömnad i olika stadier.

särskild släkt, men på det hela taget har orneringen en likartad prägel.

Från Voss i Norge har Nordiska Museet ett par synnerligen intressanta sydda vantar af mycket ålderdomligt utseende med fler-

färgade broderade ornament af ren romansk typ. Museet har äfven tagelsilar från Norge¹ och Finland.

Då jag första gången närmare betraktade en värmlandsvante, erinrade jag mig lifligt ett föremål bland de egyptiska (koptiska) samlingarna i K. K. Österr. Museet i Wien, en sydd strumpa, som nu föreföll mig påfallande likna denna vante. Bild 11 ger en föreställning om originalet, som är af groft hvitt, rött och svart ullgarn och liksom våra likartade arbeten sydt hvarfvis, men åt vänster. Fig. 12—14 tydliggöra utförandet. Strumpan är beskrifven i L. Schinnerers »Antike Handarbeiten», hvarur fig. 11—14 äro hämtade.

Denna förf. karaktäriserar arbetssättet som »eine wohldurchdachte und raschfördernde Sticht», och detta är just hvad man själf ville säga, sedan man inträngt i mysteriet. Arbetet går fort undan, och man måste i hög grad beundra en så sinnrik kombination af trådslingor som denna sömnad är. Men då hon vidare talar om arbetet som »uns völlig fremd», så måste vi nordbor reagera. Ty att släktskap — och en mycket nära sådan — råder mellan de nordiska allmogesaker, om hvilka denna uppsats rör sig, och den koptiska strumpan är uppenbart. Vål är den egyptiska tekniken icke fullt i detalj sådan som våra nyss beskrifna metoder, men som vi sett har ju tekniken ej heller hos oss varit alldeles enahanda, och hvarför skulle ej denna handarbetsart så väl som alla andra fresta till variationer?

Det var af synnerligen stort intresse att få det förut nämnda profvet från Jämtland, som på en obetydlig afvikelse när befinnes öfverensstämma med strumpan. Äfven profvet är sydt åt vänster, och enda skillnaden är den, att på profvet är stygnet fig. 12 taget under tre trådar i stället för två.

Sammanfatta vi det föregående kunna vi således urskilja tre typer, af hvilka fig. 5—9 och 12—14 torde lämpa sig bäst för det mjuka ullgarnet och fig. 10 för det styfva taglet. Det gemensamma draget kan ju sägas vara, att de alla utföras i likartade hvarf och i ständigt upprepade för hvarje typ enahanda serier af stygn.

¹ Kanske kan uttrycket påta vara besläktadt med det norska pok = smaaarbeide och poka = sysle flittigt med smaaarbeide. (Ross' ordbog.)

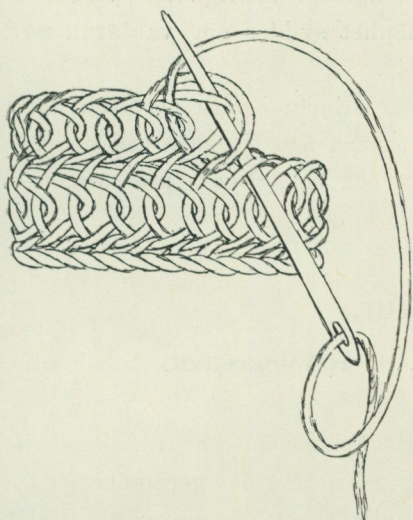

Fig. 10. Utförande af silen fig. 3.

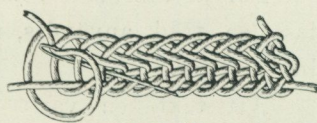

Fig. 12.

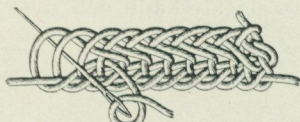

Fig. 13.

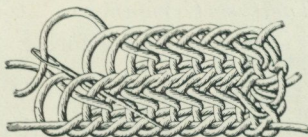

Fig. 14.

Fig. 12—14. Utförande af strumpan fig. 11.

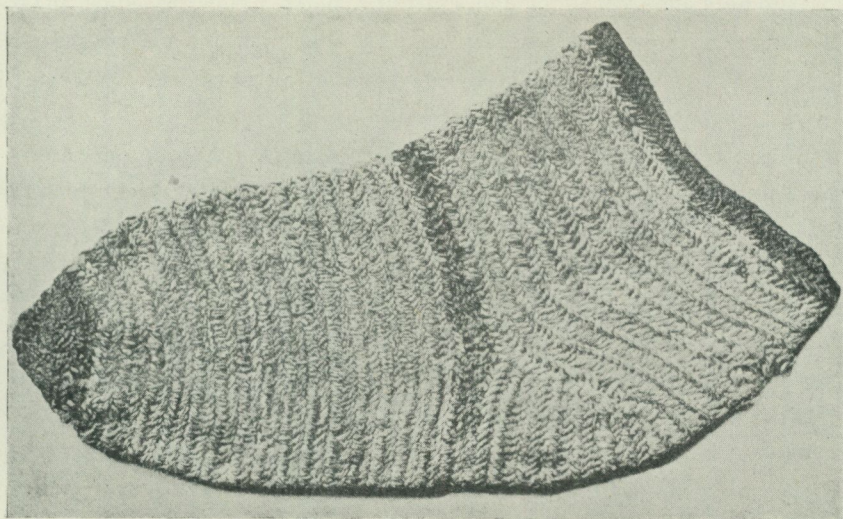

Fig. 11. Egyptisk strumpa. Graffynd fr. 4—6 årh.

För de afbildade sömnadsproffen har för tydlighetens skull endast en tråd användts, men i allmänhet syddes nog vantarna med dubbel tråd.

Att tekniken varit och ännu är allmän i våra nordliga kalla ängder förstår man, ty de sydda vantarna äro tjockare och varmare än de stickade och dessutom mjukare och behagligare att bära.

Litteratur.

Tacitus Germanerna, tolkad af N. E. Hammarstedt. Stockholm, Hugo Gebers förlag 1916. VII, 159 s. 8:o.

Den märkligaste af forntidens kulturhistoriskt-etnografiska skrifter är den romerske historikern Tacitus' arbete om germanerna. Då det latinska språket för en större allmänhet — och tyvärr i allt större utsträckning äfven för de bildade klasserna — har gjort denna märkliga bok till en ofta citerad, men sällan läst källa för kännedomen om våra förfäders lif för snart 2,000 år sedan, måste det hälsas med den lifligaste tillfredsställelse, att den nu tolkats till vårt språk af en hand, som förenar grundliga språkkunskaper med den yppersta kulturhistoriska kännedom.

För att fullt förstå »Germanerna» måste vi känna de omständigheter, under hvilka den tillkom. Under 80-talet efter Kristus hade Tacitus, som tillhörde en af Roms adliga släkter, beklädt flera af statens högre ämbeten. År 89 lämnade han Rom. När han efter 7 år återkom, hade hans svärfader Agricola dött, och på våren 98 offentliggör han sin berömda lefnadsteckning öfver denne. Här antyder han sin afsikt att utgifva ett större arbete öfver Roms historia.

I det samtida historiska skriftstället är det bruk att i skildringar af kejsarrikets krig rycka in smärre essayer öfver de folks vanor och land, emot hvilka Rom kämpade. Det är högst sannolikt, att Tacitus tillbragt en del af tiden mellan 89 och 96 vid nedre Rhen för att i och för sin historia göra förstudier till en sådan essay öfver germanerna. Det var uppenbarligen hans mening att omedelbart efter »Agricola» bearbeta sitt stora historiska material,